

AHMED-İ DÂÎ'YE ATFEDİLEN BİR ESER:

CEVÂHİRÜ'L-MAÂNÎ

Dr. Abdülbaki ÇETİN*

ÖZET

Ahmed-i Dâî'ye atfedilen Cevâhîrî'l-Maânî Hızır bin Yakub el-Hatib'in 1406 yılında yazdığı Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eserdir. Bu yazıda tanıtıklarımızla birlikte Cevâhîrî'l-Maânî'nin yazmalarının sayısı on üçe ulaşmıştır.

Giriş

Cevâhîrî'l-Maânî, 809/1406'da beş bölüm (=bab) üzerine telif edilmiş Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biridir. Zeki Kaymaz, Cevâhîrî'l-Maânî'nin emekli öğretmen M. Ali Cengiz Bey'den temin ettiği yazmasını doçentlik tezi olarak hazırlamış¹ ve müellif adı kayıtlı olmayan bu yazma üzerinde yaptığı incelemeler neticesinde eserin Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu sonucuna varmıştır:

“Emekli öğretmen M. Ali Cengiz Bey'in üzerinde inceleme yapmamı isteyerek bana verdiği bir yazma üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda bazı ipuçlarının yardımıyla bu eserin Ahmed-i Dâî'nin olabileceğini düşünerek çalışmalarımızı derinleştirdik ve Ahmed-i Dâî'nin benzer konulu diğer eserleriyle karşılaştırma yaparak bu eserin ona ait olduğunu kesin olarak belirledik.”²

“Cevâhîrî'l-Maânî, şimdiye kadar varlığı ve Ahmed-i Dâî'ye âidiyeti bilinmeyen bir eserdir. Eserin Dâî'ye ait olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir.”³

Cevâhîrî'l-Maânî'nin Sayın Kaymaz'ın “şimdilik bilinen tek nüsha”⁴ olarak nitelediği yazması dışında müellif adı kayıtlı olmayan bir yazması da Atatürk

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrt.Üyesi.

¹ Zeki Kaymaz, Ahmed-i Dâî: Cevâhîrî'l-Ma'ânî (İnceleme-Metin-Sözlük), (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi); Malatya 1997, IV+295+108 s.

² Kaymaz, age. “Ön Söz” den.

³ Kaymaz, age. s. 10.

⁴ Kaymaz, age. s. 11.

Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümünde Agâh Sırrı Levend koleksiyonunda ASL-237 numarada kayıtlıdır.⁵

Biz bu yazımızda Cevâhîrü'l-Maânî'nin bu iki yazması dışında on bir yazması üzerinde duracağız ve eserin yazarı sorununa değineceğiz.

Cevâhîrü'l-Maânî'nin Yazmaları

1. Millî Kütüphane-1: 06 Mil. Yz. F. B. 381

“Cevâhir al-ma'ânî

Dürri (954/1547)

بِسْمِ

هم رحيم منعم متاندر

حمد اول اللهم رحماندر

beytiyle başlamaktadır. Türkçe, harekeli nesih hatla, 218x150-150x105 mm. ölçüsünde, 15 satırlı, I+88 yaprakta, esmer çıpa filigranlı kâğıda, 954 Ramazanında (1547) yazılmıştır. Sözbaşları kırmızı mürekkepledir. Kahverengi yıpranmış tamir görmüş meşin sırtlı, üst yüzü kırmızı kâğıt kaplı, alt yüzü şemseli bordo meşin kaplı bir cilt içindedir.

سعادت استين دتسن نصيحت

طلودر بو كتاب ايچي هدايت

beyitleriyle sona ermektedir. Yazarın ismi 46a'dan alınmıştır. Beş baktan oluşan dinî ve felsefî bir eserdir. İçinde yer yer manzum kısımlar vardır. 1-2. yapraklar arası eksiktir. 1a'da Feyzullah b. Mustafanın temellük kaydı ve mühürü vardır. Yapraklar kurt yeniklidir. Fahri Bilge varislerinden satın alınmıştır.”⁶

2. Millî Kütüphane-2: 06 M.K. Yz. A. 8394

“Cevâhirü'l-Me'ânî

Yazar: Hızır b. Ya'kûb

İst. Tarihi: 968 [1561]

Müstensih: Ali b. Hüseyin”

⁵ Kâzım Köktekin, “Ahmed-i Dâî'nin Cevâhîrü'l-Maânî Adlı Eserinin Yeni Bir Yazması Üzerine”, İlmî Araştırmalar, S. 12, İst. 2001, s. 143-152.

⁶ Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu-V, Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1997, s. 42 (nr. 1758).

233 y.; 200x145 mm"⁷

... Kitâbu Cevâhirü'l-Maânî

200x145 (140x87) mm. 13 str, 233 yk. Harekeli nesih. Başlıklar kırmızı mürekkepledir. Sonradan ciltlenmiştir.

Millî Kütüphaneye satın alma yoluyla kazandırılmıştır.

Baş: ....بسم

Ḳāla'llāhu tebāreke ve te'ālā... Bil ki Ḥaḳ te'ālā celle ve a'lā 'alīm ü 'alāmeyidi ve bilürdi bu yaratduğı kullarda ba'zısınıñ nefsi t̄ahiridi ve pākidi...

Sonu:

Yā Rabbi, yir yüzinde bundan ekrem ve eẓal kuluñ var mıdır, dedi (harekeli) ve Allāhü te'ālā dan hitāb geldi-kim yā 'Īsā bir kimesne ümmet-i Muḥammedden bir gün recebden oruc t̄utsa ol ḳulum baña bundan eẓaldur, dedi (harekeli). Temm (133a/1-7)

İlk bakışta ayrı bir eser intibai uyandıran bu nüsha, esasta diğerk nüshalarla aynıdır. Bazı nüshalarda bulunan baştaki manzum kısım bu nüshada yoktur. Bu nüshada ayrıca konularla ilgili yer yer birden çok hikaye kaydedilmiştir.

3. Süleymaniye Kütüphanesi Birinci Serez 1526/1

Hâzâ Kitâbu Cevâhirü'l-Maânî (1a)

225x175 (168x125), 129 yaprak, 15 satır. Nesih. Siyah meşin cilt, mıklepli.⁸ 3a'da *Derviş Mustafa* adına vakıf kaydı 5a'da aynı şahıs adına vakıf mührü bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkepledir.

Bu yazma, Süleymaniye Kütüphanesi kart kataloglarında *Derviş Mustafa bin Muhammed* adına kayıtlıdır.

⁷ Bu bilgi, Millî Kütüphanenin web sayfasından alınmıştır. Doğrudan ulaşım: <http://kitap.mkutup.gov.tr:4500/ALEPH/TUR/NLT/NLT/NLT/FIND-ACC/2611998>

⁸ Bu nüshanın Türk Dil Kurumu kütüphanesinde mikrofilmi (Mikrofilm 142-2) ve mikrofilminden elde edilmiş fotokopisi (Fotokopi/269) *Deniz Mustafa b. Muhammed* adına kayıtlıdır.

Başı: (1b) Hâzâ Kitâbu Cevâhirü'l-Maânî ve Mir'âtü'l-Maânî

...بِسْمِ

Hamd ol Allâha kim Raḥmândur

Hem Raḥîm ü [Mün'im ü Mennân]dur

Yirde gökde [hük]m anuñdur emr anuñ

C[ân u te]nde luḫf anuñdur ḳaḫr anuñ

Bu kitâbuñ adını *Cevâhirü'l-Maânî* virdüm çün mürid-i şâdıḳ ve tâlib-i 'aşıḳ muḫâlafa eyleye ve aḫkâmula mu'âmele eyleye (4b/12-13)

bu maḳâlât fütûḫınuñ fetḫi muḫarrem ayınuñ evâsıtındaydı sene *tis'a ve semâni me* (3a/4-6)

Sonu:

Her ne-kim nefsiñe şanarsın ḫalk nefesine anı şanıḳ ve daḫı dilerseñ kim ḫalkuñ yigregi olasın emegüñi ḫalkdan dirig itmegil ve's-selâm temme bi-'avni'llâh. (129a/5-8)

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı 1854/1

Cevâhirü'l-Ma'ânî

Hızır bin Yakub

170x121, 120x84 mm. 1-90 yk, 15 str. Nesih, 809 h. Meşin cilt. İstinsah tarihi ve müstensihî belli deḡil.

Başı: 2b Cevâhirü'l-Maânî

....بِسْمِ

Hamd ol Allâha kim Raḥmândur

Hem Raḥîm ü Mün'im ü Mennândur

Yirde gökde hük m anuñdur emr anuñ

Cân u tende luḫf anuñdur ḳaḫr anuñ

(4b/12) Ya'ni Ta'firunuñ rahmetinden ve resülün şalāvātından şofıra bu za'if du'acı *Hızır bin Ya'qub مطرونى (?) Hāḫibi* eydür sebab-i te'lif-i kitāb oldur kim çün maḥbūbı's-selātinü'l-muqarrebīn Paşa ḫazretinüñ evşāf-ı ḫāmidesini ve aḫlāk-ı ḫamīde kerīmesini iştidüm ḫuşūşan ol ḫazrete mülāzımlarından bir 'azīz daḫı şöyle taḫrīr eyledi-kim (5a) pāzişāhdur kim fi'inde tevfiḫ var ve şāhdur kim göñlinde taşdiḫ var muḫhibb-i 'ilm ve 'ulemādur mürebbī-yi zu'afā ve fuḫarādur. Pes mülştāk oldum kim cemāline nazar eyleyem ve 'azm eyledüm-kim anuñ ziyāretiçün sefer kılam zīrā kim bir kişide dünyānuñ dükeli ḫicābların müctemi' eylemişiken ḡaflet uykusından uyanmak ve tā'ata meşūl olmaḫ... (4b/12-5a/4)

Neşr: Bu kitābuñ adını *Cevāḫiri'l-Ma'āni* (harekeli) virdüm 'illet-i ḡāyisi oldur kim çün mürid-i şādīḫ ve tālib-i 'āşīḫ... (7a/7-8)

6b   ḫazret-i Paşayıçün bu şan'ata
Eyledüm iḫdām tā kim ḫazrete

Lāyīḫ olup bu kitāb aḫkāmıla
Cennet-i firdevsi a'lāya yite

Tuḫfe oldur kim ḫala bāḫī ebed
Ol degül kim bir iki günde yite

Bünyādını biş bāb üzerine va'z eyledüm... (7a/13)

ve bu maḫālāt fütūḫınuñ fetḫi muḫarrem ayınuñ evāşıtında idi sene tis'a ve semānimiye... (7b/1-2)

7b/3 şi'r: Sekiz yüz tokuzında resülün
Açıldı ḫapusu işbu fütūḫuñ

Sonu: Şabūr olḡıl ki bulasın tarīḫat
Şamūt olḡıl ki bulasın ḫaḫīḫat

Ȧoludur bu kitâb içi hidâyet

Eger 'aqluñ varise tuť nařihât

5. Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Şeriyye, 533.

194x134, 142x96 mm. Nesih, İstinsah tarihi 1855 h. 110 yk. Mukavva cilt. Muhtelif yerlerinde Ali Emiri'nin temellük mührü vardır.

Bu yazma, Millet Kütüphanesi kart kataloglarında *Said* adına kayıtlıdır.

Başı: .....بسم

Ȧamd ol Allâha ki Raĥmândur

Hem Raĥîm ü Mun'ım ü Mennândur

Ve bu kitâbuñ adını *Cevâhirü'l-Ma'ânî* ad verdim (harekeli) ve bünyâdım beş bâb üzerine vazı' (harekeli) eyledüm.... (6a/2-4)

6a/7: ve bu makâlâtuñ fütühünüñ fetĥi muĥarrem ayınıñ evâşında sene (8) tis'a ve şemâni mieti. Şifr:

Açıldı ĥapusu işbu fütüĥuñ

sekiz yüz (9) toĥuzında ol resülüñ

Sonu: Şifr:

Sa'âdet isteyen tutar şerî'at

Şerî'at bekleyen bulur tarîĥat

Ȧoludur bu kitâb içi hidâyet

Sa'âdet ehli işidür nařihât

Temmetü'l-kitâb

6. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, 1380/1.

196x130, 152x83 mm. Nesih. 21 str, Miklepli. 38 yk. Başlıklar kırmızı mürekkepledir. İstinsah tarihi, müellif ve müstensih adı kayıtlı değildir.

Başı: 1b Hâzâ Kitâb-ı Cevâhirü'l-Ma'ânî

...بسم

Allāh sübhānehü te‘ālā hazretlerine hāmd ü şenā ve resūlu’llāh şallā’llāhü ‘aleyhin ve sellem şalā ü selāndan şofıra hāq tebāreke ve te‘ālānuñ ‘inayeti bī-‘illetinden ve kerem-i bī-nihāyesindenümüñ oldur kim bu ‘abd-i za‘finüñ beyānı...

ve bu kitāba *Cevāhırü’l-Ma‘ānī* diyü ad virdüm. Pes bu kitābuñvücüdına bā‘iş her mürid-i şādık ve her tālib-i hāzık mütālā’a idübile. (1b/7-8)

Bu kitābı bīş bāb üzere tertüb kıldum. Bāb-ı evvel ma‘rifet-i nefis beyānındadır. Bāb-ı şānī evvel vācib beyānındadır. Bāb-ı şālīş fetra‘-ı ervāh beyānındadır. Bāb-ı rābi‘ hilkat-ı insān beyānındadır. Bāb-ı hāmīs sülük-ı ümerā ve vüzerā beyānındadır. (1b/12-14)

Sonu:

Esmāü’l-hüsna şerhini muhtaşar kılalum bu ‘āzīz ve görklü adlaruñ sevābını şerh itmege niçe fuzalānuñ tākātleri taq olup ‘āciz ve fermānde qalmışlar. Temmet bi-‘avni’llāhi’l-meliki’l-Vehhāb.

7. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi, 183

211x155, 136x90 mm. 19 str. 1167 h. Nesih. Mukavva cilt. Miklepli. 81 yk.

1b Hāzā Kitāb-ı Cevāhırü’l-Ma‘ānī Esmāü’l-Hüsna

...بسم

Hāmd ol Allāha kim Raḥmāndur

Hem Raḥīm ü Mün‘im ü Mennāndur

Ammā Allāh te‘ālā hazretinüñ hāmdinden şofıra ve seyyidi’l-mürselin Muḥammed Muştāfanüñ şallā’llāhü ‘aleyhi ve sellem şalāvātundan şofıra bi-dürtüstü (harekeli) işitdüm kim maḥbüb sulṭānu’l-Muqarrebīn *Ḥamza Big* raḥmetu’llāhi ‘aleyh maḥabb-ı ‘ulemādur ve muṭte‘id-ı fuqarādur diledim kim bir tuḥfe viribiyem bilişmeğiçün ḥadīş mücibince. (4a/1-6)

4b/18: ve bu kitābuñ adını *Cevāhırü’l-Ma‘ānī* virdüm ve bünyādını bīş bāb üzerine vaz‘ eyledüm. (5a) Bāb-ı evvel Fī-ma‘rifeti’n-nefsi Bābü’ş-şānī fī evvel mā-vecebe ‘ale’l-mükellefi Bābü’ş-şālīş fī fiṭratı’l-ervāhi bābü’r-rābi‘ fī fiṭratı ‘Ademe ‘aleyhi’s-selām bābü’l-hāmīs fī edebi’l-mülük ve’l-vüzerā. Ve bu maqālātüñ fütühında feth muḥarrem ayınuñ evāşındaydı. Fī sene tis’a ve ‘emānī mieti. (4b/18-5a/4)

Sonu:

81b/14: Ve dağı biş nesne göfli münevver (مونور) eyler Evvel هو الله احد قل okunak, iâ'amı az yimek, 'ulemâyile oturup şöbet eylemek, dün namâzın kılmak, yabân otun otalmak 'âkil (عاقيل) ol durur kim gâfil (غافيل) olmaya her lahza kendünün ahvâlini tafahhüs eyleye zâhirini şerî'at edebiyile mu'tahhar eyleye bâınını tarîkat esrârıyla münevver eyleye. Va'llâhü a'lam (81b/14-20)

8. Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa, 2807/2

205x137, 132x72 mm. 47b-110b. 13 str. Nesih. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değil.

Baş: Hâzâ Kitâbü Cevâhîrî'l-Ma'ânî

بسم....

Ammâ Allâhü te'âlânün hâmdinden sonra ve seyyidi'l-mürselîn Muhammed-i Muştafânun şalâvâtından sonra be-dürüstü iştîdüm-ki ol ma'habûb'ı-s-selâfîn sulţânü'l-mu'karrebîn **Hamza Beg** muhibb-i 'ulemâdur ve mu'tekîd-ı fukarâdur diledim kim bir tuhfe viribiyem bilişmegiçün. Hâdiş... (47b/2-7)

(49b) Ve bu kitâbuñadım **Cevâhîrî'l-Ma'ânî** virdüm ve bünyâdını biş bâb üzerine vaz' eyledüm. El-bâbü'l-evvel fî ma'rifeti'n-nefsi el-bâbü's-şânî fî evveli mâ vecebe 'ale'l-mükellefi el-bâbü's-şâlişü fî fıtrati'l-ervâhi (50a) el-bâbü'r-râbi'ü fî fıtrati'l-Âdemi 'aleyhi's-selâm el-bâbü'l-hâmisü fî edebi'l-mülûki ve'l-vüzerâi. Ve bu ma'kâlâtun fütûhınun fethi muharrem ayınun evâşındaydı. Seb'a tis'a ve semâni mieti. (49b/8-50a/4)

(50a/5) Açıldı kapısı işbu fütûhuñ

Sekiz yüz toközünde ol resülün

Sonu: (110b/5)

Şabür olğı ki bulasın tarîkat

Şamût olğı ki bulasın hakîkat

Çoludur bu kitâb içi hidâyet

Sa'âdet isteyen dutsun naşîhat

9. Bibliotheque Nationale (Paris), Blochet, Supp. 499

“Cevahirü'l-Maânî”

Hzır İbn Yakub el-Hatib (5v)'in tasavvufî eseridir. Manzum bir girişi vardır. H. 809 (1406-1407) yılında Sultan Birinci Mehmet zamanında yazılmıştır. Eser beş bölüme ayrılır (10v): [1] Ruhun tanınması, [2] Zorunlu mükellefiyetler, [3] Ruhların yaratılışı, [4] İnsanın yaratılışı, [5] Sultanlarla vezirlerin yaşamları gereken hayat tarzı.

Nesih, istinsah tarihi: XV. yüzyılın sonları XVI. Yüzyılın başları. 21x14,5 cm.⁹

10. Köprülü kütüphanesi, nr. 153.

“Cevahirü'l-Maânî (fî Şerh-i Esmâi'llâhi'l-Hüsna)

Hicrî 809 senesinde Türkçe yazılmıştır. Yazarı bilinmiyor. Beş bab üzerine tertip edilmiştir. Birinci bab nefsi tanıma, ikinci bab müslümanın (“mükellef”) yapması gerekenler, üçüncü bab ruhların tabiatı, dördüncü bab Adem (a.s.)'in tabiatı, beşinci bab sultan ve vezirlerin adabı.

Başı:

حمد اول الله كم رحمان در هم رحيم و منعم و منان در ...

Ve bu kitâbun adın *Cevâhîrü'l-Maânî* ad urdum ve bünyâdın biş bâb üzerine vaz' eyledüm. El-bâbü'l-Evvel fî ma'rifeti'n-nefsi.... Bu makâlâtun fütûhunun fethi Muharrem ayının evâsıtında sene tis'a ve semâni mie...

Sonu:

طلودر بو کتاب ایچی هدایت سعادت اهل ایشیدر نصیحت

Nesih, 125 yaprak, 17x13 (14x9) cm. ölçülerinde 13 satırlı.

Ferağ kaydı: Temme'l-Kitâb bi-'avni'llâhi'l-Meliki'l-Vehhâb sene hamse ve hamsine ve semâni mie 855”

Başında ... Pîr Mehmet b. Muslihuddin... temellük kaydı var.¹⁰

11. Mûmtaz Şükrü Eğilmez'in “eline geçtiğini” bildirdiği nüsha:

Bu nüsha hakkında Eğilmez şu bilgileri vermektedir:

⁹ E. Blochet, Catalogue des manuscrits turcs, Paris, tarihsiz, I, Supp. 499.

¹⁰ Catalogue of Manuscripts in the Köprülü Library, Vol. III, İrcica, İstanbul, 1406/1986. s.74. (nr. 153).

“Yazılışı hicri 965 senesinde sona eren, dört santim kalınlığında ve bütün eski eserlerde olduğu gibi sahifelerinde numara bulunmayan, her sahifesinin altında müteakip sahifenin ilk kelimesi yazılı, enteressan cildli, yazma bir kitap elime geçti: Cevahirülmeani.

Dinî ve ahlâkî, hekimane bir eser olan kitabın, Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek, en haşmetli devri olan Kanunî Süleyman zamanında yazılmış olması ayrıca dikkatimi çekti. Kimin tarafından yazıldığını araştırdım. Baştan bir veya birkaç sahifenin noksan olması, son sahifede de bu noktayı aydınlatabilecek hiçbir kayıt bulunmaması dolayısıyla müellifini anlayamadım. Karıştırdığım sahifelerinde o devrin dinî telkinleri, zihniyet ve telâkkisi; bilhassa lisan ve ifade bakımından, dikkate değer satırlara tesadüf ettim.” Devamla Eğilmez eserden örnek parçalara da yer verir.¹¹

Bunların dışında Diyarbakir Kütüphanesinde 2064/A numarada “*Kitabu Cevâhirü'l-Maâni*” adında Türkçe “*manzum*” bir eserin kayıtlı olduğunu Önder Göçgün bildirmiştir.¹² Söz konusu yazmayı göremediğimizden üzerinde durduğumuz eserle ilişkisi hususunda kesin bir şey söyleyemiyoruz.

Cevâhirü'l-Maâni'nin Yazarı

Bütün bunların sonucunda Cevâhirü'l-Maâni'nin yazarı olarak karşımıza beş isim çıkmaktadır.

1. Dürrî
2. Derviş Mustafa bin Muhammed
3. Said
4. Ahmed-i Dâî
5. Hızır bin Yakub

¹¹ Mümtaz Şükrü Eğilmez, “Cevahir ü lmeani”, Uludağ (Bursa Halkevi Dergisi, Sayı: 61, Eylül-1.ci. Teşrin: 943, s. 37-39. (Bursa, 1943).

¹² Dr. Önder Göçgün, “Diyarbakir Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazma Eserler Üzerinde Araştırmalar”, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı, 3, (Fasikül 1-2), Erzurum, 1979, s. 192. (Aynı yazı: Prof. Dr.Önder Göçgün, Türk Edebiyatı Araştırmaları II, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1991, s. 676-723 (ilgili kısım, s. 676-677).

1. Dürrî

“Dürrî” adı, sadece Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu-V’te (nr. 1758) Cevâhirü'l-Maânî'nin Milli Kütüphanedeki yazmasının (06 Mil. F.B. 381) tavsifinde müellif adı olarak yer almıştır.

Adı geçen katalogta bu ismin 46a'dan alındığı belirtilmiştir. Söz konusu yazmada 46a'ya baktığımızda 10. satırdaki mısraın درى kelimesiyle başladığını görüyoruz. Yazmada bu kelimenin altı çizilmiş ve yanına çarpı işareti konulmuştur. Bununla bu kelimenin yazar adı olarak alındığına dikkat çekilmiştir. Beyit şu şekildedir:

(46a/9) Bu dünyâ çün geçer yokdur şebâti
Ne kalur devleti ne hoş hayâti

درى it cânunî Hâk zikriyile

Ki tâ görmeyesin ayruğ memâti.

Görüldüğü gibi *Dürrî* okunan ve yazar adı olarak kabul edilen kelime “*diri*”dir.

2. Derviş Mustafa bin Muhammed

Cevâhirü'l-Maânî'nin Süleymaniye Kütüphanesinde Birinci Serez 1526 numarada kayıtlı mecmuanın birinci eseri olan yazması adı geçen kütüphanenin kart kataloglarında *Derviş Mustafa b. Muhammed* adına kayıtlıdır. Yazmada bu isim geçmemektedir.

Mecmuanın ikinci eseri ise (130b-247b), **İhlas suresi** tefsiridir.

Bu ikinci eserin yazarı 247b'de kayıtlıdır: Kitâbuñ câmi'i Tañrıdan rahmet umucı **Mustafa bin Muhammed** cümle mü'minlere bile Allâh rahmet eylesün âmin. (247b/4-5)

Mecmuanın ikinci eserin (İhlas Suresi tefsiri) yazarı olan *Mustafa b. Muhammed*, kütüphane kart kataloglarında birinci eserinin (Cevâhirü'l-Maânî) yazarı olarak da gösterilmiştir. Bu mecmuada 3a'da *Derviş Mustafa* adına vakıf kaydı 5a'da da aynı şahıs adına vakıf mührü bulunmaktadır.

3. Said

Yukarıda tavsifini yaptığımız Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Şeriyye, 533 numaralı yazma, adı geçen kütüphanenin kart kataloglarında "Said" adına kayıtlıdır. Yazmada müellif adı olarak *Said* ismini tespit edemedik.

4. Ahmed-i Dâî

Sayın Kaymaz, doçentlik tezine kaynaklık eden ve müellif adı kayıtlı olmayan yazmanın yaptığı incelemeler neticesinde Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu sonucuna varmıştır.¹³

Sayın Kaymaz'ın eserin Ahmed-i Dâî'ye aidiyetiyle ilgili dayanaklarını şöyle sıralayabiliriz:¹⁴ İlki eserde geçen "Bu Dâî'î müddet-i medîn ve 'Ahd-i ba'id tuhfê fikrinde hayrâmdum" (5a/6) cümlesinde geçen "dâî" kelimesi.

Ahmed-i Dâî'nin mahlası olarak kabul edilen buradaki "daî" kelimesinin sözlük (=duacı) anlamıyla kullanıldığı artık kesinlik kazanmıştır.

Sayın Kaymaz'ın bu konuda diğer dayanağı ise Cevâhirü'l-Maânî ile Ahmed-i Dâî'nin bilinen eserleri arasındaki tespit ettiği "pek çok konu ortaklığı"dır.¹⁵

Sayın Kaymaz'ın ortak konular olarak belirttiği, Cevâhirü'l-Maânî ile Ahmed-i Dâî'nin eserlerinde yer alan ortak hikâyelerdir.

Sayın Kaymaz'ın bu hususta değindiği bir diğer nokta da Cevâhirü'l-Maânî'ye "manzum bölümler"ın serpiştirilmiş olmasıdır. Kaymaz, "böyle bir özelliğe Cevâhirü'l-Maânî'deki kadar olmamakla birlikte Vesiletü'l-Mülûk'ta da rastlanmakta" olduğunu kaydetmiştir.¹⁶

5. Hızır bin Yakub

Cevâhirü'l-Maânî, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk kez Blochet kataloguyla bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bu katalogda yazar adı *Hızır ibn Yakub el-Hatib* olarak kayıtlıdır. Bu kataloga dayanarak çeşitli vesilelerle Fuat Köprülü¹⁷,

¹³ Kaymaz, age. s. 12. Sayın Kaymaz, ayrıca 8-12 Kasım 1999 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde düzenlenen VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresine "*Ahmed-i Dâî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Cevâhirü'l-Maânî*" başlıklı bir bildiri de sunmuştur. (Bildiri metinleri henüz kitaplaşmadığından Sayın Kaymaz'ın adı geçen bildirisinin metnini görmeye imkânımız olmadı)

¹⁴ Kaymaz, age. s. 12-18.

¹⁵ Bkz. Kaymaz, age., 12-17.

¹⁶ Kaymaz, age. s. 18.

¹⁷ M. Fuad Köprülü (Hızl. Dr. Orhan F. Köprülü-Nermin Pekin), Türk Edebiyatı Tarihi, Ötügen Yay., İst. 1980, 2. Baskı, s. 356.

Hasibe Mazioğlu¹⁸, Osman Türer¹⁹ ve Mustafa Özkan²⁰ Cevâhirü'l-Maâni'nin *Hızır bin Yakub el-Hatib*'e ait olduğunu zikretmişlerdir.

Cevâhirü'l-Maâni'nin Süleymaniye Kütüphanesi Tırnova'lı 1854/1 numarada kayıtlı yazmasında da yazar adı *Hızır bin Yakub مطرونى (?) Hatibi* olarak kayıtlıdır.

Ta'îrinuñ rahmetinden ve reslülün şalâvâtından şofıra bu za'îf du'acı *Hızır bin Ya'qûb مطرونى (?) Hâibî* eydür sebab-i telîf-i kitâb oldur kim... (Tırnova'lı 1854/1, 4b/12-13).

Cevâhirü'l-Maâni'nin Millî Kütüphane-2 (06 M.K. Yz. A. 8394) yazmasının Millî Kütüphanenin web sayfasında *Hızır bin Yakub* adına kayıtlı olduğunu belirtmiştik. Bu yazmada *Hızır bin Yakub* adı geçmemektedir.

Millî Kütüphaneye satın alma yoluyla kazandırılan bu yazmanın arasına beyaz çizgisiz kâğıda eser hakkında latin harfli el yazısıyla temelde Blochet kataloğuna dayanan bilgiler yazılmış adı geçen katalogdan ilgili yerin (Supp. 499) fotokopisi de eklenerek bırakılmıştır. Bu kâğıda ayrıca "*Türkiye kütüphanelerinde nüshası yoktur. Blinen tek yazması Paris Millî Kütüphanesindedir. (Bibliothèque National, ST., 499)*" kaydı da düşülmüştür. Kanaatimce Millî Kütüphanenin web sayfasında yazar adı olarak *Hızır bin Yakub* gösterilmesi bu bilgiye dayanmaktadır.

Sonuç

Cevâhirü'l-Maâni, *Hızır bin Yakub el-Hatib*'in 899/1406 yılında kaleme aldığı eseridir. Ahmed-i Dâi'nin bilinmeyen bir eseri olduğu ileri sürülen Cevâhirü'l-Maâni de adı geçen eserin bir yazmasıdır. Cevâhirü'l-Maâni'nin yukarıda tanıttıklarımızla birlikte yazma sayısı -şimdilik- on üçe ulaşmıştır.

¹⁸ Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatı, Eski", Türk Ansiklopedisi, Meb. Yay., Ank. 1983, C. 32, s. 99.

¹⁹ Doç. Dr. Osman Türer, "Bibliothèque Nationale'de Bulunan Tasavvufia İlgili Türkçe Yazma Eserler", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8. Sayı, Erzurum, 1988, s. 195.

²⁰ Prof. Dr. Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İst. 1995, s.

ABSTRACT

Cevâhir al-Ma'anî attributed to Ahmed-i Dâi is an Old Anatolian Turkish's manuscript written by Hızır bin Ya'qûb al-Hâtib in 1406.

The number of copies of Cevâhir al-Ma'anî is thirteen with the manuscripts that we represent in this article.